

УДК: 159.928:658.012.32
orcid.org/0000-0002-0091-8044

А.А. Московченко
Національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ ТА СТУДЕНТІВ- ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена аналізу результатів порівняльного дослідження креативності як професійно вагомої якості студентів-менеджерів та студентів-педагогів. Проаналізовані результати дослідження загального рівня креативності і показників дивергентного мислення – оригінальності, продуктивності, розробленості та гнучкості – серед студентів, які навчаються на різних спеціальностях. Порівняні результати дослідження оригінальності, продуктивності та унікальності як показників вербальної креативності студентів-менеджерів та студентів-педагогів.

Ключові слова: креативність, студенти-менеджери, дивергентне мислення, вербальна креативність, продуктивність творчої діяльності менеджерів.

А.А. Московченко СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ-МЕНЕДЖЕРОВ И СТУДЕНТОВ- ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Стаття посвящена аналізу результатів сравнительного исследования креативности как профессионально важного качества студентов-менеджеров и студентов-педагогов. Проанализированы результаты исследования общего уровня креативности и показателей дивергентного мышления – оригинальности, продуктивности, разработанности и гибкости – среди студентов, которые обучаются на разных специальностях. Сопоставлены результаты исследования оригинальности, продуктивности и уникальности как показателей креативности студентов-менеджеров и студентов-педагогов.

Ключевые слова: креативность, студенты-менеджеры, дивергентное мышление, вербальная креативность, продуктивность творческой деятельности менеджеров.

А.А. Moskovchenko COMPARATIVE RESEARCH OF STUDENTS-MANAGER'S AND STUDENTS- TEACHER'S CREATIVITY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article is aimed to reveal the results of comparative research of students-manager's and students-teacher's creativity as a professional necessary quality. The specificity of general creativity level and different divergent thinking components manifestation – as a originality, productivity, elaboration and flexibility – of students who study in different specialties are analyzed in the article. Also, the results of the of future manager's and teacher's verbal creativity, its originality, productivity and uniqueness is compared by the author.

Keywords: creativity, students-managers, divergent thinking, verbal creativity, manager's creative activity productivity.

Актуальність дослідження. Креативність виступає однією із ключових характеристик менеджерів різного рівня відповідно до сучасних умов їх професійної діяльності. Це пов'язано з тим, що в сучасних соціально-економічних та суспільно-політичних умовах особливого значення набула спроможність керівника та менеджера не лише швидко адаптуватися до умов ринку праці та мінливих стратегій взаємодії з клієнтами, але і проявляти виражену креативність в організації діяльності установи, зміні стратегії використання ресурсів організації, по-різному планувати та реалізовувати діяльність організації. Саме наявність вираженої креативності є запорукою прийняття нестандартних, а отже – ефективних та виробничо обґрунтованих і економічно вигідних, рішень менеджером.

Постановка проблеми. Порівняльне дослідження вираженості креативності студентів-менеджерів та студентів-педагогів здійснене з огляду на те, що обидві професії – як менеджер, так і педагог – відносяться до типу професій «людина-людина» та схожі за особливостями праці, проте мають свою специфіку. Менеджер організовує діяльність інших людей, направлену на досягнення мети, необхідної для організації чи установи, в якій він працює. Педагог організовує дітей для навчання за допомогою спілкування. При цьому, представники обох професій займаються плануванням діяльності інших людей (підлеглих чи учнів), та творчо вирішують різноманітні виробничі ситуації, проявляти креативність у професійній діяльності. Саме це обумовило актуальність порівняння рівнів креативності між студентами-менеджерами та студентами-педагогами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню креативності управлінців присвячений ряд актуальних психологічних досліджень. Зокрема, проблема креативності у процесі управління розглядається у ряді концепцій професійного становлення особистості (К.О. Абульханова-Славська, В.А. Бодров, А.А. Деркач, Е.Ф. Зеєр, Т.В. Кудрявцев, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, М.С. Пряжнікова). Основні аспекти креативності менеджерів у актуальних соціально-економічних умовах представлені в теоретико-емпіричних моделях та концепціях (К.В. Батовріна,

М.Г. Вієвська, І.В. Волков, О.М. Коқун, Д.В. Прасол, Л.Г. Пузеп, О.О. Самохвал, О.М. Харцій).

Так, у дослідженні І.В. Волкова [4] з'ясовано, що креативність та достатньо високий рівень інтелектуального розвитку виступають вагомими характеристиками особистісного потенціалу менеджера. Важливість креативності у професійному становленні менеджерів доводиться і у дослідженнях К.В. Батовріної [4], де визначені основні закономірності та етапи розвитку креативності як базової характеристики успішних менеджерів. Вагома роль креативності менеджерів, перш за все, інформаційної, доводиться і А.Г. Анацькою [2]. Вона зауважує, що сучасні підприємства мають виражену необхідність у креативних менеджерах, які здатні до ефективних та оригінальних управлінських рішень, легко адаптуються до змін та швидко освоюють нові технології. Натомість, Л.С. Банюхова [3] наголошує на тому, що професійна діяльність менеджера передбачає наявність у фахівця високо розвинутої спеціальної професійної якості – соціальної креативності. Соціальна креативність студентів-менеджерів та інші аспекти їх дивергентного мислення формуються у певних типах взаємодії в освітній системі, яка, згідно К.В. Седих [7], закладає основи інтерпретації оточуючого світу студентами та відображається на їх можливості проявляти творчість у процесі професійної підготовки.

У дослідженні О.М.Харцій [8] визначено складові креативного потенціалу: відкритість новому, допитливість, здатність до нестандартних рішень; домінування пізнавальних інтересів; швидкість у засвоєнні нової інформації; інтелект; наполегливість, цілеспрямованість, рішучість.

Тобто, успішність менеджерів у виробничій сфері безпосередньо пов'язана з їх різними професійними вміннями та якостями. При цьому, креативність виступає тим осередком, в якому найкращим чином проявляються усі професійно важливі якості управлінців. Відповідно, дослідження особливостей креативності студентів-менеджерів є вагомим кроком у забезпеченні їх конкурентоспроможності на ринку праці та професійної компетентності.

Вимоги, що висувуються в сучасному суспільстві до професії педагога, також передбачають наявність високо розвинутих умінь організовувати діяльність інших людей, взаємодіяти з ними. Але така організація має специфічну та чітко окреслену мету – організувати процес навчання, формування знань і умінь, закріплення досвіду в учнів. Відповідно, постає питання про специфіку взаємовідношення професійно важливих якостей управлінців та педагогів у контексті їх професійної підготовки, адже сформованість даної якості є вагомим показником актуальної професійної підготовки сучасного фахівця [5; 6; 9; 10].

Мета статті полягає в описі результатів порівняльного дослідження креативності студентів-менеджерів та студентів-педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами здійснене комплексне дослідження креативності у контексті професійного становлення студентів-менеджерів. У даній публікації проаналізовані результати порівняльного дослідження креативності, показників дивергентного мислення і вербальної креативності, переважаючих рівнів інтелектуальної активності студентів-менеджерів та студентів-педагогів як їх вагомих професійних якостей.

До експериментальної групи увійшли 150 студентів, які навчаються на I та 5 курсах за спеціальністю «Менеджмент» у Полтавському інституті економіки і торгівлі. До контрольної групи увійшли 60 студентів, які навчаються на 1 та 5 курсах за спеціальностями «Українська мова та література», «Фізика» у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г.Короленка.

Приступаючи до порівняльного дослідження нами була сформульована гіпотеза про те, що студенти-менеджери характеризуються більш вираженою креативністю, порівняно зі студентами-педагогами. Хоча обидві професії відносяться до групи «людина-людина» і схожі у предметі діяльності та її умовах, управлінцям властива більша креативність, пов'язана з необхідністю не лише організовувати діяльність людей, а і передбачити усі можливі стратегії розвитку подій, врахувати ризики та сторонні впливи у роботі організації.

За результатами порівняльного дослідження ми визначили, що досліджувані експериментальної та контрольної груп відрізняються за проявом рівня креативності. Так, високий рівень даної якості властивий для 44% представників експериментальної групи та для 18% – контрольної. Також, істотні відмінності зафіксовані нами за проявами низьких рівнів креативності серед представників вибірки. Такий рівень прояву креативності характерний для 34% студентів-менеджерів та 51% студентів-педагогів. Статистична значимість зафіксованих відмінностей перевірена нами за критерієм χ^2 -Пірсона, емпіричне значення якого = 13,216. За результатами порівняння отриманих значень χ^2 -емпіричного із χ^2 -критичним 5,991 ($p \leq 0,05$); 9,210 ($p \leq 0,01$) і $k=2$, стверджуємо про наявність вираженої статистичної відмінності між показниками сформованості креативності досліджуваних різних груп. Тобто, студенти-менеджери більш креативні ніж студенти-педагоги. Вони більше схильні до проявів творчості у вирішенні життєвих і виробничих задач, різноаспектного аналізу проблемних ситуацій та знаходження нестандартного варіанту їх вирішення. Представникам експериментальної групи характерне більше виражене дивергентне мис-

лення, що дозволяє їм проявляти більше творчості у спілкуванні і діяльності.

Встановлено, що представники експериментальної та контрольної груп відрізняються за рівнями прояву різних аспектів креативності. Так, менеджери характеризуються більш вираженою продуктивністю дивергентного мислення, адже високий показник даної якості характерний 54% представників експериментальної та 31% респондентів із контрольної групи ($\chi^2 = 9,925^{**}$ ($p \leq 0,01$)). Тобто, менеджери більше схильні до вирішення проблемних ситуацій творчим способом, проявів креативності у житті і професійній діяльності. Вони вирішують більшу кількість проблемних ситуацій. Натомість, показник дивергентної продуктивності менший у студентів-педагогів, які більше схильні відчувати проблеми у проявах креативності.

Також, нами зафіксовано, що 33% представників експериментальної та 17% студентів контрольної групи характерні високі рівні прояву гнучкості творчого мислення. Схожа тенденція спостерігається і за вираженням низьких рівнів даного аспекту креативності: такий рівень властивий 52% студентів-менеджерів та 69% студентів-педагогів ($\chi^2 = 12,365^{**}$ ($p \leq 0,01$)). Тобто, студенти-менеджери характеризуються більш вираженою спроможністю до проявів гнучкості у мисленнєвій діяльності. Вони частіше змінюють категорії, якими користуються у мисленні та уяві, шляхи вирішення проблемних ситуацій у них більш різноманітні, ніж у педагогів. При цьому, майбутні педагоги мають більш ригідне мислення, схильні до використання одних і тих же категорій у значній кількості варіантів проблемних ситуацій.

Істотно відрізняються показники досліджуваних експериментальної і контрольної групи і за рівнем сформованості оригінальності як аспекту творчого мислення. Так, високий рівень оригінальності властивий 43% студентів-менеджерів та 22% студентів-педагогів. Натомість, низький рівень даної якості зафіксований нами у 33% експериментальної та 31% контрольної групи ($\chi^2 = 11,312^{**}$ ($p \leq 0,01$)). Тобто, майбутнім менеджерам властива більш виражена оригінальність мислення, ніж майбутнім педагогам. Такі досліджувані спроможні створювати більш нові, оригінальні та нестандартні варіанти вирішення проблем та інтелектуальних завдань, їм легше віднаходити такі варіанти поведінки, які мають якісно нові характеристики та суттєво відрізняються від здійснених раніше. При цьому, педагоги характеризуються більш ригідним мисленням та сформованою схильністю до однотипного вирішення творчих завдань.

Найбільш наближені значення зафіксовані нами за вираженістю розробленості креативних образів у представників експериментальної та контрольної груп. Так, різниця у вираженості високих рівнів даної якості се-

ред першою та другою групою вибірки становить 9%, за вираженістю середнього рівня – 8%, а за вираженістю низького рівня – 1% ($\chi^2=0,106$). Тобто, виявлений фактично однаковий розподіл відсоткових значень розробленості образів творчого мислення серед представників експериментальної та контрольної груп. Таким чином, студенти-менеджери і студенти-педагоги однаковою мірою схильні до детального продумування нових образів, які вони створюють, аналізу усіх невіршених частин проблемних ситуацій.

Цікавим є той факт, що фактично однакові показники розробленості властиві і досліджуванам експериментальної і контрольної групи при тому, що педагоги мають менший загальний відсоток високого рівня вираженості дивергентного мислення. Це може бути пояснено тим, що хоч педагогам і властиве менше виражене дивергентне мислення, вони схильні до старанності та наполегливості у діяльності, яку схильні виконувати акуратно та враховуючи усі можливі деталі – що, власне, і проявляються у їх розробленості творчого мислення.

Студенти експериментальної та контрольної груп відрізняються за рівнями вираженості вербальної креативності. Зокрема, студентам-педагогам характерні більше виражені показники даної якості, ніж студентам-менеджерам. Так, продуктивність властива на високому рівні вираженості 61% студентів-педагогів та 58% менеджерів ($\chi^2=3,225$), унікальність вербальної креативності зафіксована на високому рівні у 36% студентів-педагогів та 22% менеджерів ($\chi^2=6,748^*$ ($p \leq 0,05$)), та оригінальність на високому рівні властива 21% представників експериментальної та 38% досліджуваних контрольної групи ($\chi^2=8,627^*$ ($p \leq 0,05$)). При цьому, нами також зафіксовані суттєві відмінності у вираженості низьких рівнів прояву вербальної креативності між представниками експериментальної та контрольної груп. Зокрема, за порівнянням низького рівня за показником продуктивності вербальної креативності така відмінність становить 3%, унікальності – 20% та оригінальності – 24%. Тобто, студенти-педагоги характеризуються більш вираженим показником вербальної креативності порівняно з менеджерами. Майбутні педагоги проявляють більш виражену вербальну креативність, успішніше розв'язують задачі, пов'язані з необхідністю прояву словотворчості. Їх вербальна творчість характеризується вираженою оригінальністю, унікальністю, неповторністю словесних форм та нетиповим інтерпретуванням компонентів проблемної ситуації. Натомість, студенти-менеджери характеризуються менш вираженою вербальною креативністю, більш стандартно вирішують завдання, які вимагають від них вербальної творчості.

Окрім цього, нами визначено, що між представниками експериментальної та контрольної груп наявні суттєві відмінності у проявах інтелек-

туальної активності під час вирішення творчих завдань. Зокрема, студентам із контрольної групи властиві більш виражені показники стимульно-продуктивного рівня активності, що зафіксовані у 59% досліджуваних даної підгрупи при вираженості такого показника серед студентів-менеджерів у 42%. При цьому, студентам-менеджерам властиві більше виражені евристичний та креативний рівні інтелектуальної активності, ніж педагогам ($\chi^2=3,211$). Так, 41% досліджуваних експериментальної групи мають виражений евристичний рівень інтелектуальної активності при розв'язуванні творчих задач, що характерний для 32% представників контрольної групи. Також, менеджерам властиве переважання креативного рівня інтелектуальної активності, зафіксоване у 17% респондентів. Даний рівень інтелектуальної активності характерний всього лише 9% досліджуваним контрольної групи.

Для студентів-педагогів, яким більшою мірою властиве переважання стимульно-продуктивного рівня інтелектуальної активності при вирішенні творчих задач характерне використання методу гіпотез і знахідок. При роботі, направленої на вирішення задачі, вони залишаються в рамках спочатку знайденого способу розв'язання, не проявляючи вираженої творчості. Педагоги більше схильні, ніж майбутні менеджери, до традиційного способу організації інтелектуальної та пізнавальної активності, який базується на визначеній послідовності етапів пізнання і вирішення проблеми. Така їх особливість, скоріше за все, формується під впливом формалізованої освіти та вироблення постійної необхідності у педагогів навчати дітей стандартним способом розв'язання задач.

Майбутнім менеджерам більше властиві евристичний та креативний рівні інтелектуальної активності під час вирішення творчих задач. Майбутні менеджери більше схильні до використання нестандартних способів вирішення завдань із незначною кількістю умов їх виконання. Їх інтелектуальна діяльність більше виражена, ніж у студентів-педагогів, внутрішньо мотивована та гнучка. Такі досліджувані проявляють більше творчих і оригінальних ідей з приводу вирішення задач із неформальними умовами пізнавальної діяльності. При цьому, студенти-педагоги менше схильні до креативного та нестандартного вирішення задач із невизначеними умовами, їх стратегії інтелектуальної діяльності більше підкорені закономірностям формальної логіки та традиційного способу знаходження вирішення проблеми.

Таким чином, хоча студенти-менеджери і більше схильні до проявів евристичного та креативного рівнів інтелектуальної активності при вирішенні творчих завдань, переважання їх орієнтацій не є статистично значимим. При цьому, студенти-педагоги більше орієнтовані на прояви сти-

мультимедійно-репродуктивного рівня інтелектуальної активності у творчій діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку. За результатами порівняння показників креативності студентів-менеджерів та студентів-педагогів визначено, що представники експериментальної групи характеризуються більш вираженою креативністю, ніж респонденти контрольної групи. Менеджери більше схильні до проявів творчості у пізнавальній діяльності, спроможні творчо підходити до вирішення завдань. Цікавим є той факт, що фактично однакові показники розробленості властиві і досліджуваним експериментальної і контрольної групи при тому, що педагоги мають менший загальний відсоток високого рівня вираженості дивергентного мислення. Це може бути пояснено тим, що хоч педагогам і властиве менше виражене дивергентне мислення, вони схильні до старанності та наполегливості у діяльності, які схильні виконувати акуратно та враховуючи усі можливі деталі – що, власне, і проявляються у їх розробленості творчого мислення.

Студенти-менеджери більше схильні до проявів креативності, продуктивності творчого мислення, оригінальності, неповторності та гнучкості у вирішенні проблемних задач і ситуацій порівняно з майбутніми педагогами. При цьому, досліджуваним обох підгруп однаковою мірою властиві показники розробленості образів творчого мислення. Студенти-педагоги характеризуються більш вираженим показником вербальної креативності порівняно з менеджерами. Майбутні педагоги проявляють більш виражену вербальну креативність, успішніше розв'язують задачі, пов'язані з необхідністю прояву словотворчості. Їх вербальна творчість характеризується вираженою оригінальністю, унікальністю, неповторністю словесних форм та нетиповим інтерпретуванням компонентів проблемної ситуації. Натомість, студенти-менеджери характеризуються менш вираженою вербальною креативністю, більш стандартно вирішують завдання, які вимагають від них вербальної творчості. Майбутнім менеджерам більше властиві евристичний та креативний рівні інтелектуальної активності під час вирішення творчих задач. Вони більше схильні до використання нестандартних способів вирішення завдань із незначною кількістю умов їх виконання. Їх інтелектуальна діяльність більше виражена, ніж у студентів-педагогів, внутрішньо мотивована та гнучка. Такі досліджувані проявляють більше творчих і оригінальних ідей з приводу вирішення задач із неформальними умовами пізнавальної діяльності. При цьому, студенти-педагоги менше схильні до креативного та нестандартного вирішення задач із невизначеними умовами, їх стратегії інтелектуальної діяльності більше підкорені закономірностям формальної логіки та традиційного способу знаходження вирішення проблеми.

Для студентів-педагогів характерне використання методу гіпотез і знахідок. При роботі, направленої на вирішення задачі, вони залишаються в рамках спочатку знайденого способу розв'язання, не проявляючи вираженої творчості. При цьому, вагомим залишається питання більш глибокого та систематичного вивчення креативного аспекту професійної підготовки студентів-менеджерів у його зв'язку із іншими професійно важливими характеристиками майбутніх управлінців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анацкая А.Г. Развитие креативности в сфере применения информационных технологий при обучении информатике студентов-будущих менеджеров: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. «Теория и методика обучения и воспитания» / А.Г. Анацкая. — Омск, 2013. — 24 с.

2. Банюхова А.Е. Психологические аспекты развития социальной креативности студентов / А.Е. Банюхова // Вестник ТГПУ. — 2011. — Вып. 6. — С. 199-203.

3. Батоврина Е.В. Развитие креативности управленцев в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис... канд. социол. наук: 22.00.08. «Социология управления» / Е.В. Батоврина. — М., 2007. — 26 с.

4. Волков И.В. Развитие личных потенциалов менеджеров в образовательном пространстве высшей школы: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. «Педагогическая психология» / И.В. Волков. — Нижний Новгород, 2012. — 25 с.

5. Кузнецов М.А. Професійне становлення особистості як суб'єкта діяльності: результати теоретичного дослідження / М.А. Кузнецов, Н.В. Підбуцька // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». — Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. — Вип. 25. — С. 75-80.

6. Поденко А. В. Соціально-психологічна характеристика організаційних здібностей у студентів / А.В. Поденко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 31. Сер. Психологічні науки: Збірник наукових праць у 3-х т. — Чернігів: ЧДПУ, 2005. — №31. — Т. 3. — С. 5-8.

7. Седих К.В. Психологія взаємодії систем: «сім'я та освітні інституції» / К.В. Седих. — Полтава: Довкілля-К, 2008. — 228 с.

8. Харцій О.М. Розвиток креативного потенціалу у майбутніх менеджерів організації: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.10. «Організаційна психологія, економічна психологія» / О.М. Харцій. — К., 2008. — 22 с.

9. Хомуленко Т.Б. К проблеме компонентного состава игротехнической компетентности субъекта активности / Т.Б. Хомуленко, І.В. Гордиенко-Митрофанова // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Зб. статей. / Кримський гуманітарний університет. — Ялта, 2014. — Вип. 45. Ч.ІІІ: Педагогіка і психологія. — С. 298-306.

10. Хомуленко Т.Б. Психологія праці та організаційна психологія / Навчально-методичний посібник / Т.Б. Хомуленко, А.В. Поденко, Н.С. Моргунова. — Х.: ХНАДУ, 2009. — 280 с.

Надійшла до редколегії 29.03.2016